

סלעים ומים לזיהוי מקום המקדש בהר הבית - טוביה שגיב

תחומין

תורה חברה ומדינה

קובץ הלכתי

כח

תשס"ח

הוצאת

צומ"ת

צוותי מדע ותורה

אלון שבות * גוש עציון * 90433

טל' 02-9931442 * פקס' 02-9931889

דואר אלקטרוני : zomet@netvision.net.il

אתר אינטרנט : www.zomet.org.il

טוביה שגיב שקרקה

סלעים ומים לזיהוי מקום המקדש בהר הבית סלעים משגבו, מימיו נאמנים¹

ראשי פרקים

א. בעית מיקום המקדש במתחם המקודש	1. בדיקת מפלס הסלעים בחלופות השונות
ב. איתור מקום המקדש על פי אישתורי הפרי	1. חלופה א - השיטה התיכונה
ג. איתור מקום המקדש על פי הירונימוס	2. חלופה ב - השיטה התיכונה
ד. מיקום המקדש על פי אמת המים	3. חלופה ג - השיטה הצפונית
ה. מיקום המקדש על פי מפלסי הסלע הטבעי	4. חלופה ד - השיטה הדרומית
	5. חלופה ה - השיטה הדרומית

א. בעית מיקום המקדש במתחם המקודש

רוב החוקרים ואנשי הדת מניחים שקודש הקודשים היה בכיפת הסלע.² אולם זיהוי מקום המקדש ועזרתו אינו ברור וחד משמעי. דברי המשנה (מידות ב,א), שלכאורה מתארים את מקום המקדש ביחס לכותלי הר הבית, סתומים ואינם חד משמעיים - "רובו מן הדרום, שני מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, ומיעוטו מן המערב". אין כאן מידות כפי שנהוג בכל מסכת מידות, ולא ברורה משמעות המילים "רובו" "ומיעוטו" בהקשרו של המשפט. הרמב"ם (פיהמ"ש מידות א,א) ואחרים פרשו את דברי המשנה כמרחק שבין כותלי העזרה לבין כותלי הר הבית. אבל יתכן שהכוונה היא למרחק שבין כותלי המקדש לבין כותלי הר הבית, ולא למרחק מכותלי העזרה לכותלי הר הבית.³

גם המשך דברי המשנה "מקום שם רוב מידתו שם רוב תשמישו" אינו ברור: האם התשמיש מתייחס לשטח הפנימי, או אולי להיפך - המקדש הוא התשמיש, ורוב המקדש היה בדרום, שם רוב מידתו.⁴

בשטח עצמו אין כל ממצאים מתקופת בית שני - לא קיר, לא עמוד אף לא כתובת היכולים לסייע בדינו כנקודת מוצא לזיהוי מקום המקדש. לא זו בלבד, אלא שמידות המתחם אינם תואמות את דברי המקורות. הן על פי המשנה והן על פי יוסף בן-מתתיהו מתחם הר הבית היה ריבוע. הר הבית על פי חז"ל היה "חמש מאות על חמש מאות אמה" (מידות ב,א), שהם כ-60 דונם. על פי יוסף בן-מתתיהו (קדמוניות היהודים, תרגום א' שליט, עמ' 200) היה הר הבית ריס על ריס, שהם כ-40 דונם. ואילו המתחם המקודש הנראה לעינינו הוא מלבן טרפזואידי, שמידותיו הממוצעות הן כ-300 מטר על

1. מבוסס על הפסוק בישעיהו ל,טז: "הוא מרומם, ישכון מצדות, סלעים משגבו, לחמו ניתן, מימיו נאמנים".
2. ראו מאמר "מקום המקדש הוא בדרום הר-הבית", תחומין יד עמ' 438 הע' 6, ותוסף על הרשום שם: הרב זלמן קורן, ועשו לי משכן, ירושלים תשס"ז; ד"ר דן בהט, אטלס כרטא הגדול לתולדות ירושלים, ירושלים 1989 עמ' 41. בדברי במאמר כאן הינם הרחבה למעט שכתבתי במרדך ממאמרי הנ"ל.
3. ראו הרב זלמן קורן, תצורות בית ה', ירושלים תשל"ז עמ' 247.
4. הרי"ש (מידות ב,א) מפרש: "רובו של הבנין בדרום ההר, שבדרום היה רוב תשמיש העזרה; ומועט שבכולם במערב, שאין תשמיש היכל כל כך. ולפי מונגם בלשון."

תמונת השער:

סימפסון. הר הבית. בחר אל כביר. הים הגדול. בור מס. 8. ארכיון קרן החקר הבריטית לונדון.

קטלוג תערוכה מספר 47

היושע בן אריה. ציוריה וציוריה של ארץ ישראל במאה התשע עשרה. יד יצחק בן צבי. 1992.

500 מטר, דהיינו כ-150 דונם (ראה תשריט מס' 1). המתחם המקודש הנראה לעינינו גדול אפוא פי 250% ממידות הר הבית המופיעות במקורות הנ"ל.

ב. איתור מקום המקדש על פי אשתורי הפרחי

רבי אשתורי הפרחי, תלמיד חכם וגיאוגרף, חי במאה הי"ג וביקר וסייר בארץ ישראל. הוא כותב ששער המזרח נמצא בשליש הדרומי של החומה המזרחית (כפתור-ופרח, ירושלים תרנ"ז, פרק ו עמ' צב). שער המזרח של הר הבית היה מערבה לשער העזרה ומכוון אל מול שערי העזרה, האולם וההיכל.⁵ הרי שעל פי עדותו, בית המקדש היה בדרום, באזור אל-קס - הגביע.

הטוענים שבית המקדש היה בכיפת הסלע מסבירים שרבי אשתורי הפרחי מדד את כל חומת העיר המזרחית, ואותה יש לחלק לשלושה חלקים, כך שהשליש הדרומי של החומה נמצא מול כיפת הסלע. אולם בשנת 1219 הרס השליט הממלוכי אלמלך אלמעטם את כל חומות העיר העתיקה,⁶ ובימוי של רבי אשתורי הפרחי נשארה רק החומה של המתחם המקודש. אם כך, עדותו נשארת בתוקפה: שער המזרח והמקדש היו מזרעם לכיפת הסלע.

ג. איתור מקום המקדש על פי הירונימוס

הירונימוס, בן המאה הרביעית והחמישית, חי בישראל. בפרושו לספר מתי הוא כותב שפסל הפרש של אדריאנוס נמצא על מקום קדש הקדשים ממש.⁷ פסל הפרש לא נמצא במתחם המקודש, אולם נמצאה כתובת אופיינית לפסלי פרשים שנקבעה מעל השער הכפול (ראה תשריט מס' 2).⁸ כך שסביר להניח שאכן פסל פרש היה במתחם המקודש, ואיתור מקומו עשוי לסייע בזיהוי מקום המקדש.

מקובל באדריכלות הרומית למקם את פסל הפרש ברחבה הפתוחה בחזית המקדש, כבדוגמת הפורום בעיר רומא (ראה תשריט מס' 3). המקדש הרומי בבעל-בק הינו מתחם שאבניו בעלות סיתות מסגרת כדוגמת המתחם המקודש בירושלים (ראה תשריט מס' 4). המתחם כולל מבנה מלבני המשמש כמקדש ליופיטר, ומול חזית המבנה קיימת רחבה קטורה. בהמשך ציר הסימטריה, בקצה הרחבה מול חזית המקדש, נמצא מבנה משושה, המשמש כאזור כניסה (פרופילאה; ראה תשריט מס' 5). ברחבי האימפריה הרומית ניתן למצוא מספר מתחמים בעלי מבנה דומה, הכוללים מבנה מלבני ומולו מבנה ריכוזי בצורת משושה, מתומן או עיגול. כך, למשל, בבזל שבשווייץ ובספליט שבבוסניה. גם האדריכלות הביזנטית אימצה סכמת בינוי זו, לדוגמה כנסית הקבר בתקופת קונסטנטינוס (ראה תשריט מס' 6). המבנה המלבני שימש על פי רוב כמקדש, ואילו למבנה הריכוזי היו תפקידים שונים - ככניסה בבעל-בק, כמקום כינוס בבזל, או כמקום קבורה בספליט ובכנסיית הקבר.⁹ ניתן לראות בברור שמקדש יופיטר בבעל-בק, מסגד אל-אקצא וכיפת הסלע הם בעלי אותה תפיסה תכנונית - מקדש יופיטר מתלכד עם מסגד אל-אקצא, והמתומן בירושלים מתלכד עם המשושה בבעל-בק (ראה תשריט מס' 7). יתכן שמסגד

5. כלשון המשנה בברכות ט,ה: "ואל יקל אדם ראשו כנגד שער המזרח, שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים".

6. ספר ירושלים התקופה הצלבנית והאויבית, ירושלים תשנ"א עמ' 53. וכך גם בכפתור-ופרח פרק מא (עמ' תקנה).

7. מובא אצל ש' ייבין, מלחמת בר כוכבא, ירושלים תשי"ו עמ' קפה.

8. ראה דן בהט, אטלס כרטא לתולדות ירושלים, ירושלים 1989 עמ' 60.

9. ראה דן בהט, ירושלים - מבחר תוכניות, ירושלים 1969 עמ' 66.

אל-אקצא וכיפת הסלע הם שרידי מקדש יופיטר שנבנה בירושלים לאחר מרד בר כוכבא על ידי אדריאנוס במאה השנייה לספירה.¹⁰ המקדש חרב בתקופה הביזנטית ונשאר בחורבנו.¹¹ במאה השביעית כבשו המוסלמים את ירושלים, קוממו את שרידי המקדש הרומי, וכיסו את קירות המבנים בדקורציה מוסלמית; אולם ברור שלפנינו מבנה רומי.¹²

כאמור, מקובל למקם את פסל הפרש בחזית המקדש; ואם מסגד אל-אקצא הוא מקדש יופיטר, הרי שהמקום הראוי למיקום פסל הפרש הוא ברחבה הפתוחה שבין מסגד אל-אקצא לבין כיפת הסלע, באזור אל-קס (הגביע). וכאמור, פסל הפרש נמצא על מקום קדש הקדשים (ראה תשריט מס' 8). מסקנה זו תואמת את דברי רבי אשתורי הפרחי.

ד. מיקום המקדש על פי אמת המים

בית המקדש צרך כמויות גדולות של מים - לרחצה ולטבילה, להדחת אברי הבהמות ולשטיפת העזרה מדם הקרבנות. לשרות הכהנים היו שני מקורות מים - מי בורות שנאספו ממי הגשמים, ומי אמת המים שהגיעו מהרי חברון.

במקורות מופיעים שלשה יעודים למי האמה. על פי הירושלמי (יומא פ"ג ה"ח) בימי הבית הראשון הגיעה האמה מעין עיטס לים שלמה. על פי הבבלי (יומא לא, א) בבית שני מי עין עיטס הגיעו למקווה של הכהן הגדול. ועל פי התוספתא (פסחים פ"ג ה' יב) הכהנים שטפו את העזרה במי האמה. על פי דברי המשנה במסכת שקלים (ד, ב) ניתן להבין שהיתה רק אמה אחת. ואכן נמצאו שרידי אמת מים המוליכה מים מעין עיטס שבברכות שלמה אל עבר מרגלות הרובע היהודי. משם עברה האמה דרך קשת וילסון אל המתחם המקודש (ראה תשריט מס' 9).¹³ ניתן לשער שאכן זוהי אמת המים המתוארת במשנה. קיימת אמת מים נוספת עליונה, אולם נראה שהיא מאוחרת. האמה תוקנה על ידי חיילי הלגיון העשירי במאה השנייה, ושרידיה לא התגלו בירושלים.¹⁴

העדות על אודות מי עין עיטס, המגיעים למקוה הכהן הגדול הנמצא מעל שער המים, מבוססת על דברי אביו, שחי בבבל במאה הרביעית, ודבריו מבוססים על היסק הגיוני (שמע מונה) ואיננה עדות בלתי אמצעית. גם מבחינה הלכתית אין כל צורך במי מעין לטבילת הכהן הגדול, אלא די באוצר מי גשמים הנאספים מגגות הסטווים של העזרה (כעולה מן המשנה מקוואות א, ז). מה עוד, שקיימת גירסה בבבלי יומא לא, א, הקובעת שהמים הגיעו משן אוטס, ולא מעין עיטס, ואין לדברי אביו כל קשר לאמת המים מעיטס.

לעומת זאת, אין כל ספק לגבי העדות בתוספתא על אודות מי האמה שהורגלו לשטיפת העזרה. כמות הדם מהקרבת הקרבנות היתה רבה, והיה צורך לשטוף את העזרה אפילו בשבת. העלאת דליים מבורות המים על ידי גלגל לא הספיקה לשטיפת העזרה, והיתה אסורה בשבת. לכן הכהנים הרגילו את מי האמה לשטיפת העזרה. "הרגילו" משמעו בעברית: הורידו (ראה מילון בן-יהודה ערך **רגל**). כלומר, אמת המים היתה גבוהה ממפלס העזרה.

10. מקדש שעליו מספר דיו קסיוס, תולדות הרומאים ספר טו, יא-טו.

11. במפת מידבא, מהתקופה הביזנטית, אין כל איזכור וציון של הר הבית.

12. מלבד מערך של מבנה מלבני ומולו בציר הסימטריה מבנה ריכוזי בצורת מתומן, יש לשים לב שמערך העמודים במסגד אל אקצא אינו אופייני למסגדים, אלא לבסיליקה רומית - שדה העמודים המרכזי רחב יותר מרוחב שדרות העמודים שבצדדים.

13. עמית מור, סקר אמות המים לירושלים - אמות המים הקדומות בארץ ישראל, עורך: דוד עמית, ירושלים 1989 עמ' 177.

14. סקר אמות המים (לעיל ה' 13) עמ' 189.

אמת מים זו קובעת את הגובה המירבי של מפלס המקדש ועזרתו ומפלס הר הבית. אם נניח שקדש הקדשים היה בכיפת הסלע, או בכיפת הרוחות, ניווכח לראות שגובה מפלס אמת המים נמוך ממפלס העזרה וממפלס המקווה של הכהן הגדול, ולא ניתן לספק מים למקווה ולעזרה (ראה תשריט מס' 10).¹⁵

על מנת לספק לשם מים, יש לאתר את מפלס בית המקדש במקום נמוך יותר. ולכן בא בחשבון רק השטח הפנוי שבין כיפת הסלע לבין מסגד אל-אקצא (ראה תשריט מס' 11).¹⁶ קביעה זו תואמת את דברי רבי אשתורי הפרחי ועדותו של הירוימוס, הנזכרים לעיל.

ה. מיקום המקדש על פי מפלסי הסלע הטבעי

גורם נוסף היכול לסייע בידיו לאיתור המקדש הם פני הסלע הטבעיים. ברור שמפלס המקדש ועזרתו ומפלס הר הבית לא היו יכולים להיות מתחת לפני הסלע, ופני הסלע הם הקובעים את המפלס הנמוך ביותר שבו נמצאים המקדש ועזרתו.

נתונים לגבי גובה הסלע הטבעי נמסרו במאה ה-19 על ידי המודדים הבריטים וורן, ווילסון ואחרים.¹⁷ אלה מדדו את גובה הסלעים ביורדס אל בורות המים, ועל סמך נתונים אלו שירטטו את מפת קווי הגובה של הסלע הטבעי בהר הבית.

אולם לקווי הגובה שהציעו הבריטים לא ניתן להתייחס כממצא מחייב, כיון שהצעתם מתבססת על השערה בלבד. וורן שיער שמפלס הסלע מתחת לשער הכפול הוא כ-10 מטר מתחת למפלס סף השער, אך בחפירות שנערכו לאחר מלחמת ששת הימים התברר שגובה הסלע הוא כ-2 מטר מתחת לסף השער הכפול (ראה תשריט מס' 12). ברור אפוא שכל קווי הגובה המוצעים על ידי וורן באזור הדרום-מערבי של המתחם שגויים.

גם לגבי העדויות על אודות גובה הסלע הטבעי בסמוך לבורות המים קיימת בעיה. המדידה נעשתה בתנאים קשים, שבהם קשה להבחין בין סלע טבעי לבין אבן.

מבט על מפת בורות המים של המתחם מראה בברור, שיש הבדל בין בורות המים שבמרכז ובצפון לבין בורות המים שבדרום (ראה תשריט מס' 13). הבורות שבמרכז ובצפון הם קטנים במימדיהם, וצורתם רגולרית - מלבנים ועיגולים, או מספר עיגולים המחוברים יחד ויוצרים אשכול של בורות. לעומת זאת הבורות בדרום גדולים מאד - יש שצורתם רגולרית, ויש שצורתם אמורפית. יש להניח שהבורות שבמרכז ובצפון חצובים בסלע בידי אדם, ואילו אלו שבדרום הם כנראה חפירה בשפכים, או אולי מערות טבעיות.

לצורך הדיון נתייחס לנתונים שנמדדו ע"י וורן ווילסון כמחייבים, ונבחן חמש חלופות לאיתור המקדש על פי מפלס הסלעים. אם יתברר שפני הסלע גבוהים מפני הריצוף של המקדש ועזרתו, הרי שלא ניתן למקם את בית המקדש במקום המוצע. כל חלופה תיפסל הן מבחינה פונקציונלית והן לאור עדות המשנה (פרה ג, 2), שהר הבית היה חלול תחתיו.

אנו נבחר להלן חמש חלופות, ולצורך הבדיקה נמנה להלן מספר נתונים על גובה מפלסי הר הבית והעזרות. על פי התאורים במשנה (מידות פרק ב) וספריו של יוסף בן-

15. [נעל דרכים אלטרנטיביות להעברת מים להר הבית, העשויות להתגבר על הפרשי הגובה - עיי מאמריהם של ד"ר דניאל מ. וייל, "אופן שאיבת המים למקווה שבמקדש", תחומין יב עמ' 497-508, ושל מיכאל בן-ארי, "מנין הגיעו מים למקדש?", תחומין טז עמ' 510-503. - הערת מערכת]

16. ראו עוד מאמרי החיל (הצ' 2).

17. הנתונים מוצגים בספר Below the Temple mount in Jerusalem שחבר ע"י S. Gibson Dm. Jacobson, B.A.R. England 1996.

מתתיהו, גובה מפלס האולם, ההיכל וקדש הקדשים היה אחיד. מפלס עזרת הכהנים היה נמוך ב-6 אמות, ומפלס העזרה אחיד. מפלס עזרת הנשים היה אחיד, ונמוך ממפלס ההיכל ב-16 אמות. על פי דברי יוסף בן-מתתיהו, ולאור ניתוח המפלסים בדברי המשנה, ניתן לשער שהר הבית היה בשיפוע מדורג - במזרח ובמערב היה מפלס הר הבית נמוך מהמפלס שבמרכז, בצפון ובדרום.

במזרח - הפרש המפלסים בין הר הבית ובין ההיכל היה 22 אמות שהתחלקו בצורה הבאה: 6 אמות ממפלס הר הבית לחיל ולעזרת הנשים; 7.5 אמות מעזרת הנשים לעזרת ישראל; 2.5 אמות לעזרת הכהנים; ו-6 אמות מעזרת הכהנים למפלס ההיכל.

בדרום - על פי דברי יוסף בן-מתתיהו (מלחמות-היהודים ה' ה' ב'), עלו מהר הבית לחיל ב-7 אמות, ובכ-3 אמות נוספות עלו מן החיל לעזרת הכהנים. כלומר: דרום הר הבית היה נמוך ממפלס ההיכל ב-16 אמות בלבד, כי הר הבית היה גבוה בדרום. דבר זה תואם את המציאות הטופוגרפית.

בצפון - מתיאור מהלך הקרבות מכיבוש האנטוניה ועד החדירה לעזרת הכהנים (מלחמות-היהודים ו,א-ד)¹⁸ ניתן להבין שהרווח בין חומת אנטוניה הדרומית וחומת העזרה הצפונית היה צר מאוד, ולא היה בו מקום למדרגות. הקרבות התנהלו כך שלוחמי שני הצדדים עמדו צפופים זה מול זה, ונלחמו בחרבות פנים אל פנים. מסתבר אפוא שרצפת הרחבה בין אנטוניה לבין חומת העזרה היתה אחידה, ללא מדרגות, וגובה הר הבית וגובה החיל היו שווים. הר הבית בצפון היה נמוך ממפלס ההיכל ב-9 אמות בלבד.

במערב - על פי עדותו של יוסף בן-מתתיהו (מלחמות-היהודים ה,ה 2; ה,א 5), במערב נראתה החומה לכל גובהה, כי לא היו שם מדרגות, והפרש המפלסים בין העזרה לבין הר הבית היה 15 אמות. מכאן שהפרש המפלסים בין הר הבית במערב לבין רצפת ההיכל היה 21 אמות.

ו. בדיקת מפלס הסלעים בחלופות השונות

1. חלופה א - השיטה התיכונה

לשיטתם של פרוף אבי-יונה, ד"ר דן בהט וריטמאייר,¹⁹ קדש הקדשים ממוקם בצכרא שבכניפת הסלע; החיל היה צמוד לחומת העזרה הפנימית, ומצודת אנטוניה שכנה במקום שבו ממוקם כיום בית ספר אל-עומרית. שיעור האמה לפי שיטה זו הוא 50.0 ס"מ (ראה תשריט מס' 14).²⁰

בתשריט מס' 15 ובטבלה מס' 1 ניתן לראות שהסלע פורץ ממפלס רצפת הר הבית במספר מקומות, ובמיוחד בכניפת הרוחות ובבור מס' 14 (23). כאמור, אם המים אינם יכולים להגיע הן למקווה של הכהן הגדול והן לעזרה. מסתבר אפוא שלא ניתן למקם את קדש הקדשים בכניפת הסלע.

18. בציטוט מקוטע: "... שלפו חרבות ונלחמו פנים אל פנים ונדחקו במקומות הצרים, ולא נשאר רווח קטן ליוצאי הקרב... שר המאה... ברוצו על גבי מרצפת האבן, מעדו רגליו..."

19. ראו לעיל הערה 2.

20. ראה הערה 2. לאחרונה פרסם פרוף י' פטריך את מאמרו "מבט חדש על מקום המקדש, השערים והלשכות" (חידושים בחקר ירושלים י"ב, רמת גן 2006), ובו הצעה שביט המקדש מונח על בור מס' 1 (W). אין בהצעתו פריטים על מפלס קדש הקדשים והעזרות, ועל פניו נראה שגם הצעה זו תיטקל בבעיית הסלעים הפורצים ממפלס הריצוף ובבעיית אספקת מים ע"י אמת המים.

2. חלופה ב - השיטה התיכונה

לשיטת הרב זלמן קורן,²¹ קדש הקדשים היה בכיפת הסלע; החיל השתרע על כל השטח של הרחבה העליונה, והיה תחום בחומה נוספת שאיננה מצוינת במקורות. אף הוא מניח שמצודת אנטוניה שכנה במקום ביה"ס אל-עומרית. שיעור האמה: 57.4 ס"מ (ראה תשריט מס' 16).

אולם למרות שלפי שיטה זו הורחב החיל וגבולותיו הם גבולות הרחבה העליונה, מכל מקום ניתן לראות (ראה תשריט מס' 17 וטבלה מס' 2) שהסלע פורץ במספר מקומות ברצפת הר הבית ובחיל, ובמיוחד בכיפת הרוחות ובבור מס' 27 (37). לא זו בלבד, אלא גם המים מאמת המים אינם יכולים להגיע למקווה הכהן הגדול ולעזרת הכהנים. לא ניתן אפוא למקם את קדש הקדשים בכיפת הסלע.

3. חלופה ג - השיטה הצפונית

לשיטתו של פרופ' א' קאופמן,²² היה קדש הקדשים בכיפת הרוחות, ושיעור האמה הוא 44.6 ס"מ (ראה תשריט מס' 18).

גם כאן ניתן לראות (ראה תשריט מס' 19 וטבלה מס' 3) שהסלע הטבעי פורץ את מפלס העזרות ומפלס הר הבית, והמים לא יכולים להגיע מאמת המים למקווה הכהן הגדול ולעזרה. ולכן לא ניתן למקם את המקדש בכיפת הרוחות.

4. חלופה ד - השיטה הדרומית

לפי שיטה זו, שיעור האמה הוא: 44 ס"מ; קדש הקדשים ממוקם באזור אל-קס (הגביע); מצודת אנטוניה היתה בכיפת הסלע; ומי עין עייטס הגיעו הן למקווה של הכהן הגדול והן לעזרת הכהנים (ראה תשריטים מס' 10; 20).²³

לשיטה זו, אמנם המים מגיעים למקווה הכהן הגדול ולעזרת הכהנים, אבל הסלעים פורצים לתוך העזרות ולמפלס הר הבית (ראה תשריט מס' 21 וטבלה מס' 4). בהנחה שהזיהוי של הבריטים לגבי הסלעים נכון, לא ניתן אפוא למקם את קדש הקדשים באזור אל-קס (הגביע).

5. חלופה ה - השיטה הדרומית

גם לשיטה זו שיעור האמה: 44 ס"מ; קדש הקדשים באזור אל-קס (הגביע); מצודת אנטוניה היתה בכיפת הסלע; אבל מי אמת המים הגיעו למפלס רצפת העזרה בלבד (ראה תשריט מס' 10).

לפי חלופה זו, קדש הקדשים ממוקם באזור אל-קס (הגביע), ומי האמה מגיעים לעזרת הכהנים בגרויטציה. בכל השטח אין פריצת סלעים (ראה תשריט מס' 22 וטבלה מס' 5).

21. ראו לעיל הערה 2.

22. "בית המקדש השני צורתו ומקומו", הר הבית מקומו וגבולותיו - הרצאות בימי עיון, 'ירושלים תשל"ה עמ' 39-46. וראה גם מאמרו בתחומין ח עמ' 429.

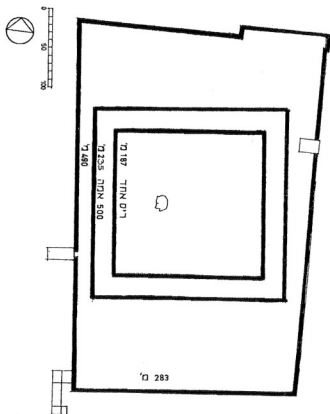
23. בעלי שיטה זו הם: מ' בראור, אבן השתיה או אבן הטועין, ירושלים תר"ץ; י' רופא, מקום מקדשנו - איתור ביהמ"ק בדרומה של רחבת הר הבית, ניב-המדרישה תשל"ט; J. Fergusson, "The Temples of Jews and other Buildings in the Harem in Jerusalem", London 1878; מאמרי: המקדש נתון בדרום, תחומין יד עמ' 437-472.

נמצא שרק חלופה זו עומדת בכל הקריטריונים, הן מבחינת מפלס אמת המים והן מבחינת גובה הסלעים. ואם כך, ניתן לשער ששרידי קדש הקדשים והמקדש נמצאים באזור אל-קס (הגביע), בין מסגד אל-אקצא לבין כיפת הסלע.

מסקנה זו תואמת את עדותו של רבי אשתורי הפרחי, שהמקדש ושעריו נמצאים בשליש הדרומי של החומה המזרחית. כמו כן היא תואמת להנחה שפסל הפרש עמד ברחבה מול חזית המקדש, אם אכן מסגד אל-אקצא הוא המקדש היופיטרי.

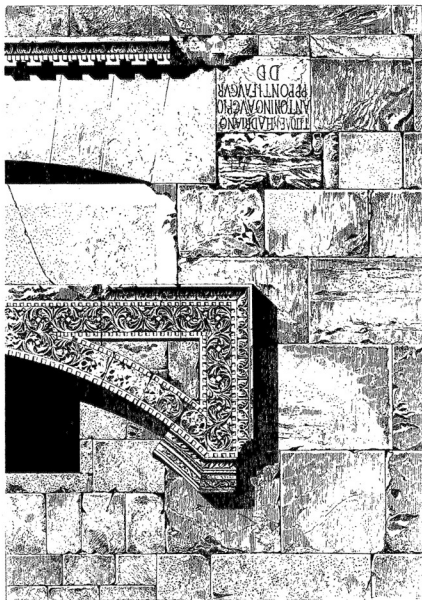
אחזור כאן על דברים שכתבתי בסיכום מאמרי בתחומין יד:

"הכותל המערבי", שאל מולו מתפללים היהודים במשך דורות, אורכו הוא 50 מטר בלבד. המנהג הנפוץ הוא לעמוד בתפילה בניצב לכותל, והרי דין הוא לכוין "כנגד בית קדש הקדשים" (משנה ברכות ד, ה-ו). קטע זה נמצא בדיוק מול מקום המקדש, על פי השיטה הדרומית. האם מקום תפילה זה נקבע לדורות כ"כותל הדמעות" על פי מידע כי מאחורי קטע זה נמצא קדש הקדשים! - הנח להם לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם.

תשריט מס' 1

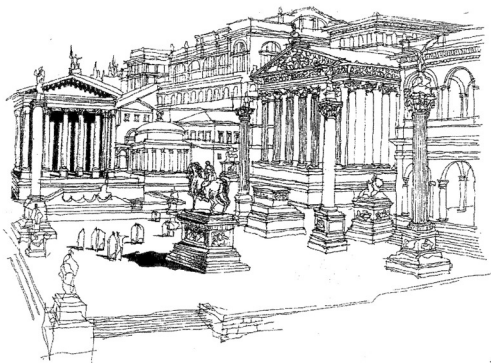
המתחם המקודש על רקע הר הבית - על פי חז"ל: 500 על 500 אמה; על פי תאורו של יוסף בן-מתתיהו: ריס על ריס בלבד. המתחם המוכר לנו גדול פי 2.50%.

תשריט מס' 2

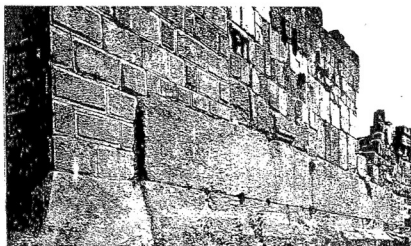
(מקור: אלי שילר, מסגד אל-אקצא, ירושלים 1978, עמ' 20)

הכתובת מעל השער הכפול - כתובת אופיינית לפסלי פרשים

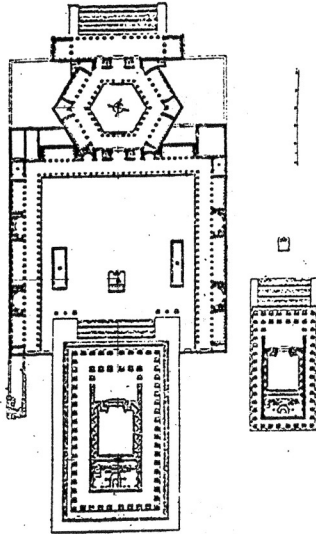
תשריט מס' 3

פסל הפרש ממוקם בחזית המקדש בפורוס ברומא

תשריט מס' 4

בעל בק בלבנון חומת מתחם המקדשים. אופי אבני המתחם ואופן הנחתם דומים מאד לאבני הכתלים במתחם המקודש בירושלים.

תשריט מס' 5

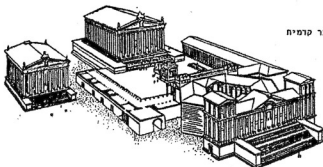
תכנית מקדש יופיטר בבעל בק בלבנון.
 המקדש הוא מבנה מלבני ובקצה הרחבה מול חזית המקדש בציר הסימטריה מבנה
 משושה המשמש כאזור כניסה (פרופילאה)

אוגוסטה אוריקה בזל

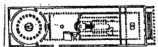
המבנה העגול - מקום כינוס

156. August (Augusta Raetia), restored view of the centre of the town, looking northwards, mid second century with later modifications. To the left of the forum a public bath-building and, beyond it, the market complex

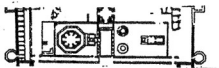

בעל בק - לבנון

המבנה השוליגוני - חצר קדמית

כנסייה הקבר - ירושלים - המבנה העגול - מולאום

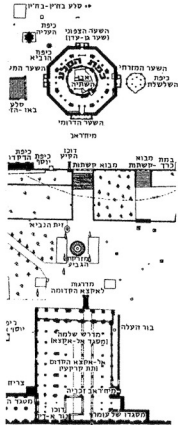
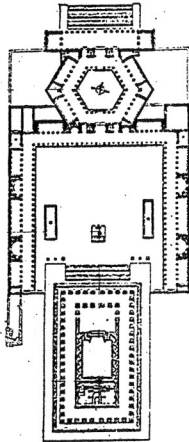

דיאוקלטיאון, הפליט - יגוסלביה

הפוליגון - מולאום

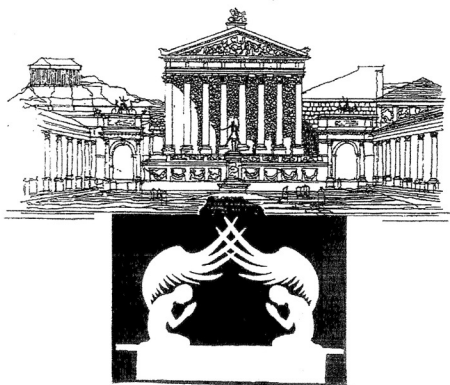
תשריט מס' 6

א. המקדש בבזל (שוויץ) - מול חזית המקדש רוטונדה, ששימשה כמקום כינוס.
 ב. מתחם דיאוקלטיאנוס בספליט (בוסניה) - מול המקדש מבנה מתומן, שמשמש קבר לדיאוקלטיאנוס.
 ג. כנסיית הקבר מתקופת קונסטנטינוס - מבנה מלבני, רחבה פתוחה ומולו הרוטונדה.

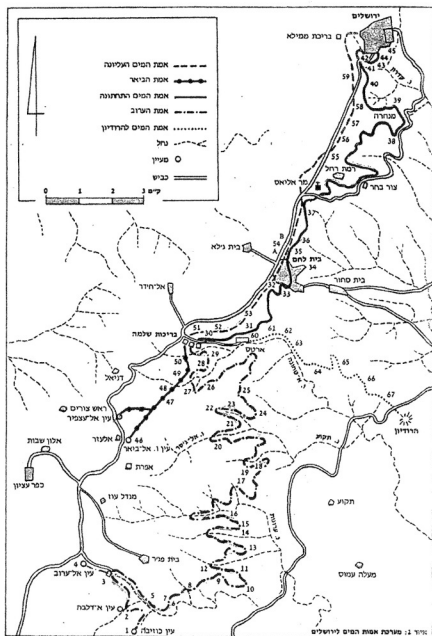
תשריט מס' 7

תכנית מסגד אל אקצא וכיפת הסלע בהשוואה לתכנית מקדש יופיטר בבעל בק בלבנון.
מסגד אל אקצא מתלכד עם מקדש יופיטר והמושבה מבעל בק מתלכד עם המתוכנן
מירושלים.

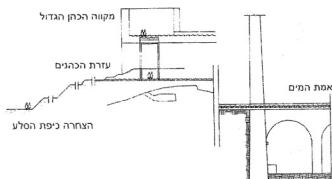
תשריט מס' 8

פסל הפרש נמצא על מקום קודש הקודשים ממש, על פי עדותו של הירונימוס

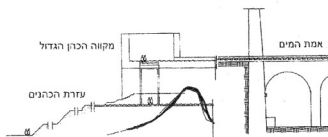
תשריט מס' 9

המקור: דוד עמית (עורך), אמות המים הקדומות בארץ ישראל, ירושלים, 1989, עמ' 171
 תוואי אמות המים מהרי חברון לירושלים

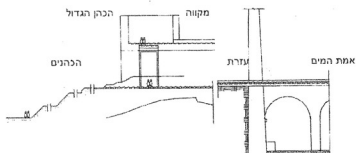
אם קודש הקודשים נמצא בכיפת הסלע או בכפת הרוחות
המים אינם יכולים להגיע לעזרת הכהנים ולמקוה הכהן הגדול

1. השיטה התיכונה (טבלה 1 2 3)

אם אמת המים הגיעה למקוה הכהן הגדול ולעזרת
הכהנים - מפלס הסלעים גבוה ממפלס העזרה

2. השיטה הדרומית א (טבלה 4)

אם אמת המים הגיעה לעזרת הכהנים בלבד
הסלעים אינם גבוהים ממפלס העזרה.

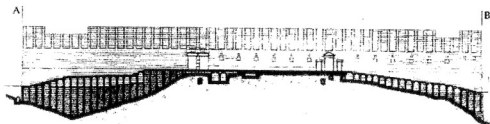
מסקנה: בית המקדש היה מדרום לכיפת הסלע, באזור אל אקצה.

3. השיטה הדרומית ב (טבלה 5)

תשריט מס' 10

התקן טופוגרפי של גיא הטריטוריאלי, הר-הבית והקידרון, כמבט לכיוון צפון אל הכותל הדרומי של מתחם הר-הבית. התקן מודם על ידי וורן בשנת 1884 בהסתמך על מחקריו בשטח הר-הבית.

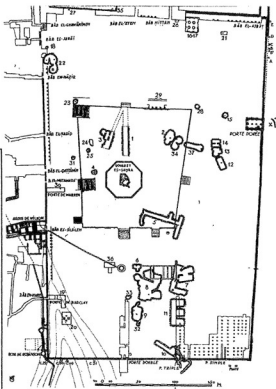
הדרו קמרטות שנבנו כתשתית לרובו הטריטוריאלי שנבנו לאורך הכותל הדרומי.

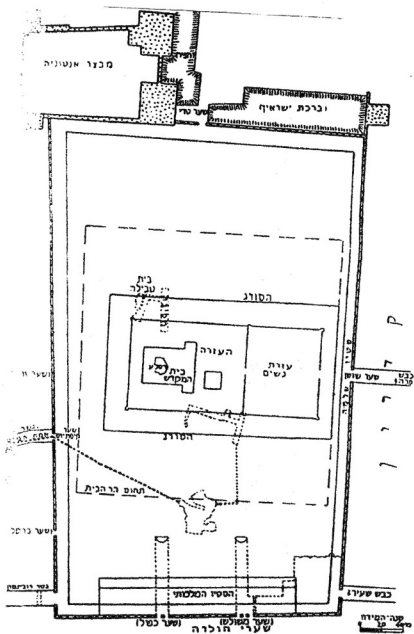
תשריט מס' 12

חזית החומה הדרומית
התקן הסלע ע"פ וורן והתקן
הסלע לאור הממצאים
בחפירות מזר.
מפלס הסלע גבוה בכ-8 מטר
לעומת השערותיו של וורן, ואין
להתייחס לתואי קוי גובה.

תשריט מס' 13

המקור: דן בהט, ירושלים - מבחר תכניות
של מבנים ואתרים הסטוריים,
ירושלים 1980, עמ' 43
תרשים בורות המים במתחם
המקדש בירושלים.
הבורות במרכז ובצפון קטנים
וצורתם רגולרית, מלבנים
עיגולים או אשכול עיגולים. נראה
שאלו בורות חצובים בסלע.
הבורות בדרום צורתם שונה - הם
גדולים במידותם, צורתם
רגולרית או אמורפית, וחלקם
נמצאים זה על זה.

תשריט מס' 14

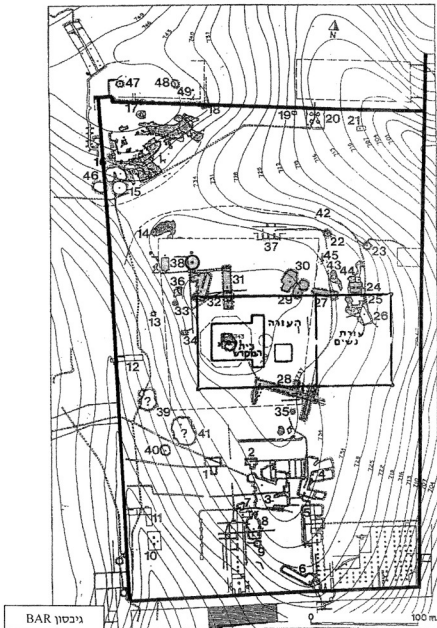
המקור: מ' אבי-יונה, בית המקדש השני, בתוך: ספר ירושלים ח"א, ירושלים 1956, עמ' 418-392

טבלה מס' 1 : מפלס הסלעים עפ"י שיטת פרופ' אבי יונה / בהט / ריטמאיר
אורך האמה 50 ס"מ; קדש הקדשים בכיפת הסלע 743.7

מספר הבור וורן	שיק	גובה הסלע ליד הבור	פונקציה	מפלס הפונקציה	בליטת הסלע מפני הריצוף (מטר)
(1)	31	739.7	חיל צפון עזרה	739.2 740.7	0.5 -----
(2)	30	740.4	הר הבית צפון	739.2	1.2
(3)	32	739.4	הר הבית צפון	739.2	0.2
(4)	34	736.7	הר הבית מערב	733.2	3.5
(5)	28 צמ"ע	739.1	עזרת כהנים הר הבית דרום	740.7 735.7	----- 3.4
(5)	28 דמ"ז	734.0	הר הבית דרום	735.7	-----
(6)	2	734.9	הר הבית דרום	735.7	-----
(7)	4	734.9	הר הבית דרום	735.7	-----
(8)	3	734.9	הר הבית דרום	735.7	-----
(9)	8	731.5	הר הבית דרום	735.7	-----
(14)	24	734.3	הר הבית מזרח	732.7	1.6
(15)	23	729.4	הר הבית מזרח	732.7	-----
(23)	14	740.4	הר הבית מערב	733.2	7.2
(24)	36	739.1	הר הבית מערב	733.2	5.9
(28)	22	735.2	הר הבית מזרח	732.7	2.5
(29)	37	737.6	הר הבית צפון	739.2	-----
(34)	29	741.0	הר הבית צפון	739.2	1.8
(36)	1	734.7	הר הבית דרום	735.7	-----
(37)	27	738.2	חיל מזרח	735.7	2.5
(--)	38	740.2	הר הבית צפון	739.2	1.0
כיפת הרוחות		742.7	הר הבית צפון	739.2	3.5

פונקציה: המפלס של -	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים	פונקציה: המפלס של -	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים
קדש הקדשים	0.00	743.7	החיל במערב	-14	736.7
עזרת כהנים	-6	740.7	הר הבית במזרח	-22	732.7
עזרת נשים	-16	735.7	הר הבית בדרום	-16	735.7
החיל במזרח	-16	735.7	הר הבית בצפון	-9	739.2
החיל בצפון ובדרום	-9	739.2	הר הבית במערב	-21	733.2

מסקנה: הסלעים פורצים ממפלס הר הבית והעזרות, ולא ניתן למקם את ביהמ"ק בכיפת הסלע.

תשריט מס' 15

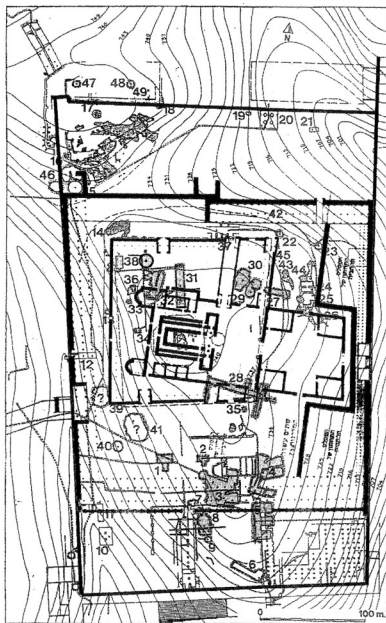
חלופה א - השיטה התיכונה על פי מ' אבי-יונה, על רקע הסלעים וקווי הגובה של ווין. קדש הקדשים נמצא בכיפת הסלע. ניתן לראות שהסלע פורץ ממפלס חר הבית והעזרות. מי האמה אינם יכולים להגיע למקוה הכהן הגדול ולמפלס העזרה, ולא ניתן למקם את קדש הקדשים בכיפת הסלע (מיספור חבורות ע"פ שיק)

טבלה מס' 2: מפלס הסלעים עפ"י שיטת הרב ז' קורן
אורך האמה 57.4 ס"מ. קדש הקדשים בכיפת הסלע 743.7

מספר הבור	גובה הסלע ליד הבור	פונקציה	מפלס לפי		בליטת הסלע מפני הריצוף (מטר)
			יוסף בן מתתיהו	קורן	
כיפת הרוחות	742.8	חיל צפון	738.2 / 740.2	2.8 / 4.6	
(1) 31	739.7	חיל צפון	738.5 / 740.2	1.2 / ----	
(2) 30	740.4	חיל צפון	738.5 / 740.2	0.2 / 1.9	
(3) 32	739.4	חיל צפון	738.5 / 740.2	0.9 / ----	
(4) 34	736.7	חיל מערב	738.5 / 740.2	-----	
(5) 28 צמ"ע	739.1	חיל דרום	740.2 / 738.5	0.6 / ----	
(5) 28 דמ"ז	734.0	הר הבית דרום	734.5	-----	
(6) 2	734.9	הר הבית דרום	734.5	0.4	
(7) 4	734.9	הר הבית דרום	734.5	0.4	
(8) 3	734.9	הר הבית דרום	734.5	0.4	
(9) 8	731.5	כניסה דרומית	726.0	55.	
(11) 5	730.6	אזור כניסה דרום	726.0	4.6	
(14) 24	734.3	חיל עזרת נשים	734.5	-----	
(15) 23	729.4	הר הבית מזרח	731.1	-----	
(23) 14	740.4	הר הבית צפון	738.5	1.9	
(24) 36	739.1	חיל צפון	739.5 / 740.2	0.6 / ----	
(28) 22	735.2	הר הבית צפון	738.5	-----	
(29) 37	737.6	חיל צפון	740.2 / 738.5	-----	
(34) 29	741.0	חיל צפון	738.5 / 740.2	0.8 / 2.5	
(36) 1	734.7	הר הבית דרום	734.5	0.2	
(37) 27	738.2	מפלס עזרת נשים	734.5	3.7	
(--) 38	740.2	חיל	738.2 / 740.2	2.0 / ----	

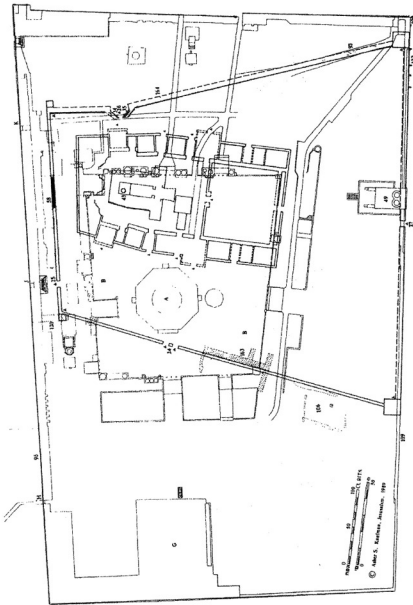
פונקציה - מפלס :	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים	פונקציה - מפלס :	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים
קדש הקדשים	0.00	743.7	החיל בצפון ובדרום	6- עפ"י קורן	740.2
עזרת כהנים	-6	740.2	הר הבית במזרח	-22	731.1
עזרת נשים	-16	734.5	הר הבית בדרום	-16	734.5
החיל במזרח	-16	734.5	הר הבית בצפון	-9	738.5
החיל במערב	-9	738.5	הר הבית במערב	-21	731.6
החיל בצפון ובדרום	9- עפ"י יב"מ	738.5	כניסה דרומית	-30	726

מסקנה: הסלעים מוצגים ממפלסי רצפת הר הבית והחיל, ולא ניתן למקם את ביהמ"ק בכיפת הסלע.

תשריט מס' 17

חלופה ב - השיטה התיכונה על פי הצעת הרב ז' קורן, על רקע הסלעים וקווי הגובה של וורן. קדש הקדשים נמצא בכיפת הסלע, והחלל משתרע על כל הרחבה העליונה. הסלע פורץ מעל מפלס רצפת הר הבית והעזרות, ומי האמה אינם יכולים להגיע למקווה הכרן הגדול ולעזרה. ולכן לא ניתן למקם את קדש הקדשים בכיפת הסלע (מיספור הבורות ע"פ שיק)

תשריט מס' 18

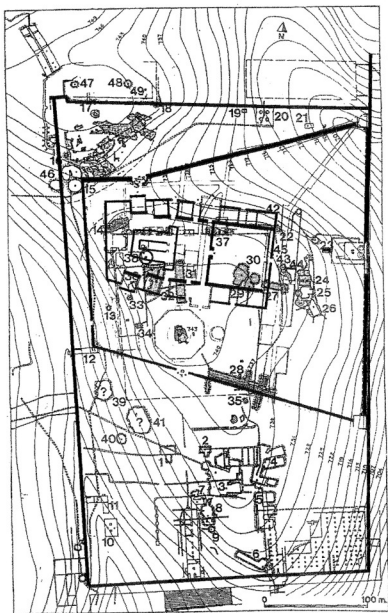
המקור: פרופ' קאופמן, המקדש בירושלים - מסכת מידות, תשנ"א מס' 40
 השיטה הצפונית על פי שיטת פרופ' א' קאופמן
 קדש הקדשים נמצא בכיפת הרוחות

טבלה מס' 3: מפלס הסלעים עפ"י שיטת פרופ' קאופמן.
אורך האמה 44.6 ס"מ, קדש הקדשים בכיפת הרוחות 742.8

מספר הבור וורן שיק	גובה הסלע ליד הבור	פונקציה	מפלס הפונקציה	בליטת הסלע מפני הריצוף (מטר)
(1) 31	739.7	עזרת כהנים	740.1	-----
(2) 30	740.4	עזרת נשים	735.7	4.7
(3) 32	739.4	עזרת כהנים	740.1	-----
(4) 34	736.7	דרום הר הבית	735.7	1.0
(5) 28 צמ"ע	739.1	דרום הר הבית	735.7	3.4
(5) 28 דמ"ז	734.0	חוץ	-----	-----
(6) 2	734.9	חוץ	-----	-----
(7) 4	734.9	חוץ	-----	-----
(8) 3	734.9	חוץ	-----	-----
(9) 8	731.5	חוץ	-----	-----
(11) 5	730.6	חוץ	-----	-----
(14) 24	734.3	הר הבית מזרח	733.0	1.3
(15) 23	729.4	הר הבית מזרח	733.0	-----
(23) 14	740.4	עזרת כהנים	740.1	0.3
(24) 36	739.1	חיל דרום	738.8	0.3
(28) 22	735.2	הר הבית מזרח	733.0	2.2
(29) 37	737.6	עזרת נשים	735.7	1.9
(34) 29	741.0	עזרת נשים	735.7	5.3
(36) 1	734.7	חוץ	-----	-----
(37) 27	738.2	הר הבית מזרח	733.0	5.2
(--) 38	740.2	עזרת כהנים	740.1	0.1
כיפת הסלע	743.7	הר הבית דרום	735.7	8.0

הפונקציה: מפלס -	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים	הפונקציה: מפלס -	גובה יחסי (אמות)	מפלס מעל פני הים
קדש הקדשים	0.00	742.8	החיל במערב	-9	738.8
עזרת כהנים	-6	740.1	הר הבית במזרח	-22	733.0
עזרת נשים	-16	735.7	הר הבית בדרום	-16	735.7
החיל במזרח	-16	735.7	הר הבית בצפון	-9	738.8
החיל בצפון ובדרום	-9	738.8	הר הבית במערב	-21	733.4

מסקנה: הסלעים פורצים ממפלסי העזרות והר הבית, ולא ניתן למקם את ביחמ"ק בכיפת הרוחות.

תשריט מס' 19

חלופה ג - השיטה הצפונית על פי שיטת פרופ' א' קאופמן, על רקע הסלעים וקווי הגובה של וורן. קדש הקדשים נמצא בכיפת הרוחות. הסלע פורץ את רצפת העזרות והר הבית. מי האמה אינם יכולים להגיע למקווה הכהן הגדול ולעזרת הכהנים. ולכן לא ניתן למקם את קדש הקדשים בכיפת הרוחות (מספור הבורות ע"פ שיק)

טבלה מס' 4: מפלס הסלעים עפ"י השיטה הדרומית.

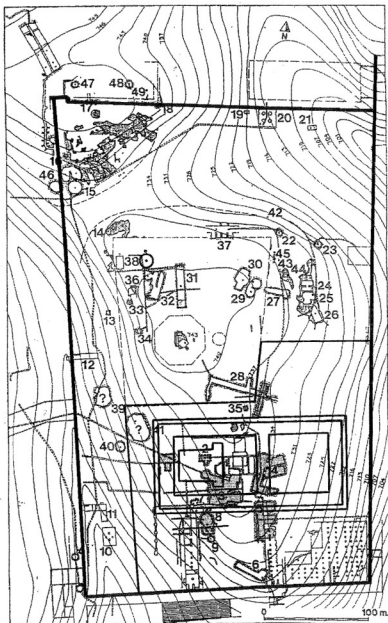
חלופה א - מי האמה מגיעים למקווה הכהן הגדול ולעזרה.

אורך האמה 44 ס"מ; קדש הקדשים באל-כס 730.0; מפלס מי האמה 737.5

מספר הבור	שוק	גובה הסלע ליד הבור	פונקציה	מפלס לפי מקווה הכהן הגדול	בליטת הסלע מפני הריצוף (מטר)
(1)	31	739.7	אנטוניה	740.0	-----
(2)	30	740.4	אנטוניה	740.0	-----
(3)	32	739.4	אנטוניה	740.0	-----
(4)	34	736.7	אנטוניה	740.0	-----
(5)	28 צמ"ע	739.1	אנטוניה	740.0	-----
(5)	28 דמ"ז	734.0	הר הבית צפון	726.0	8.0
(6)	2	734.9	היכל	730.0	4.9
(7)	4	732.0	עזרת נשים	723.0	9.0
(8)	3	734.8	עזרת כהנים	727.4	7.6
(9)	8	731.5	הר הבית דרום	723.0	8.5
(11)	5	730.6	הר הבית דרום	723.0	7.6
(14)	24	734.3	חוץ	-----	-----
(15)	23	729.4	חוץ	-----	-----
(23)	14	740.4	אנטוניה	744.0	-----
(28)	22	735.2	חוץ	-----	-----
(29)	37	737.6	אנטוניה	744.0	-----
(34)	29	741.0	אנטוניה	744.0	-----
(36)	1	734.7	חיל מערב	726.0	8.4
(37)	27	738.2	אנטוניה	744.0	-----

הפונקציה: מפלס -	גובה יחסי (אמות)	מי האמה מגיעים למקווה 737.5	הפונקציה: מפלס -	גובה יחסי (אמות)	מי האמה מגיעים למקווה 737.5
קדש הקדשים	0.00	730.0	הר הבית במזרח	-22	720.2
עזרת כהנים	-6	727.4	הר הבית בדרום	-16	723.0
עזרת נשים	-16	723.0	הר הבית בצפון	-9	726.0
החיל במזרח	-16	723.0	הר הבית במערב	-21	720.7
החיל במערב	-9	726.0	מקווה הכהן הגדול	+17	737.5
החיל בצפון ובדרום	-9	726.0	אנטוניה	+32	744.0

מסקנה: אם מפלס קדש הקדשים נקבע על-פי מפלס מקווה הכהן הגדול, הסלעים פורצים במפלס ריצוף העזרות והר הבית, ואי אפשר למקם את בית המקדש במקום זה.

תשריט מס' 21

חלופה ד - השיטה הדרומית על רקע הסלעים וקווי הגובה. קדש הקדשים נמצא באזור אל-קס (הגביע). אמנם המים מגיעים למקוה הכהן הגדול ולעזרת הכהנים, אבל הסלעים לכאורה פורצים מעל רצפת הר הבית והעזרות (מיספור הברורות ע"פ שיק)

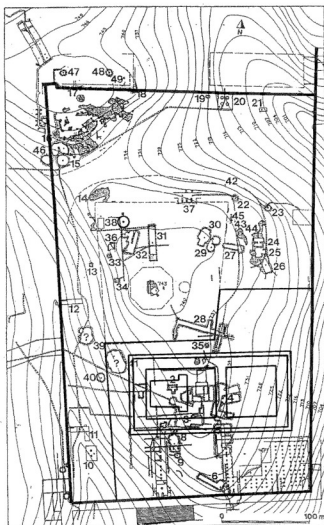
טבלה מס' 5

מפלס הסלעים עפ"י השיטה הדרומית. חלופה ב - מי האמה מגיעים למפלס עזרת הכהנים בלבד. אורך האמה 44 ס"מ; קדש הקדשים באל-כס 740.1; מפלס האמה 737.5

מספר חבור	וורן	גובה הסלע ליד חבור	פונקציה	מפלס לפי עזרה	בליטת הסלע מפני הריצוף (מטר)
(1)	31	739.7	אנטוניה	752.4	-----
(2)	30	740.4	אנטוניה	752.4	-----
(3)	32	739.4	אנטוניה	752.4	-----
(4)	34	736.7	אנטוניה	752.4	-----
(5)	28 צמ"ע	739.1	אנטוניה	752.4	-----
(5)	28 דמ"ז	734.0	הר הבית צפון	736.1	-----
(6)	2	734.9	היכל	740.1	-----
(7)	4	732.0	עזרת נשים	733.0	-----
(8)	3	734.8	עזרת כהנים	737.5	-----
(9)	8	731.5	הר הבית דרום	733.0	-----
(11)	5	730.6	הר הבית דרום	733.0	-----
(14)	24	734.3	חוץ	-----	-----
(15)	23	729.4	חוץ	733.7	-----
(23)	14	740.4	אנטוניה	752.4	-----
(28)	22	735.2	חוץ	-----	-----
(29)	37	737.6	אנטוניה	752.4	-----
(34)	29	741.0	אנטוניה	752.4	-----
(36)	1	734.7	חיל מערב	736.1	-----
(37)	27	738.2	אנטוניה	752.4	-----

פונקציה : מפלס	גובה יחסי (אמות)	מי האמה מגיעים לעזרת הכהנים	פונקציה : מפלס	גובה יחסי (אמות)	מי האמה מגיעים לעזרת הכהנים
קדש הקדשים	0.00	740.1	הר הבית במזרח	-22	730.4
עזרת כהנים	-6	737.5	הר הבית בדרום	-16	733.0
עזרת נשים	-16	733.0	הר הבית בצפון	-9	736.1
החיל במזרח	-16	733.0	הר הבית במערב	-21	730.1
החיל במערב	-9	736.1	מקווה הכהן הגדול	+17	747.5
החיל בצפון ובדרום	-9	736.1	אנטוניה	+28	752.4

מסקנה: אם מי האמה מגיעים לעזרה בלבד, כל הסלעים נמצאים מתחת למפלס הריצוף. הן אמת המים והן מפלס הסלעים מוכיחים כי בית המקדש שכן בדרום, בין מסגד אל-אקצא וכיפת הסלע.

תשריט מס' 22:

חלופה ה - השיטה הדרומית על רקע הסלעים וקווי הגובה. בית המקדש נמצא באזור אל-קס (הגביע). המים מגיעים למפלס עזרת הכהנים, ואין כל פריצה של סלעים לרצפת העזרה והר הבית. חלופה זו תואמת את דברי המשנה: "הבית חלול תחתיו". רק באזור אל-קס, מדרום לכיפת הסלע, ניתן למקם את קדש הקדשים. מסקנה זו תואמת את דברי ר' אשתורי הפרחי ועדותו של הירונימוס (מיספור הכורית ע"פ שיק)